

ПРЕПОЗНАВАЊЕ ЛИЦА И ПРЕДМЕТА ОД СТРАНЕ СВЈЕДОКА

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2401051D	COBISS.RS-ID 141361409	УДК 343.13/.15:343.11-05
---------------------------------	------------------------	--------------------------

Свјетлана Драговић¹

Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Република Српска, БиХ

Апстракт. Свједочење је општа дужност свих лица и обухвата низ обавеза, међу којима је и обавеза свједока да да исказ. Давање исказа подразумијева давање обавјештења о кривичном дјелу, учиниоцу и другим важним околностима конкретного предмета. Међутим, у ситуацијама када је нпр. потребно да се утврди да ли свједок познаје лице или предмет, неопходно је да се организује препознавање. То значи да обавеза давања исказа свједока, у случајевима када је то потребно, подразумијева и препознавање лица и предмета. Препознавање лица и предмета је сложен процес. Обично се каже да препознавање обухвата двије фазе, фазу описа и фазу предочавања ради препознавања. Оваква конструкција је вјероватно последица законске формулације у којој стоји да, уколико је потребно да се утврди да ли свједок препознаје лице, односно предмет, свједок прво треба да опише објект препознавања, па да му се онда објект препознавања предочи ради препознавања. Међутим, свака ова фаза подразумијева низ активности које се морају предузети, које су, притом, врло осјетљиве и од којих у великој мјери зависи исход препознавања. Поред тога, правила процесног права која се односе на препознавање су оквирна и нису довољна. За успјешно препознавање, неопходно је познавати и поштовати правила која прописују криминалистика и психологија. Све ово радњу препознавања лица и предмета од стране свједока чини врло сложенем и захтјевном. С обзиром на то да се препознавање лица и предмета реализује у оквиру саслушања свједока као радње доказивања у кривичном поступку, препознавање се записнички констатује и записник може да буде доказ у кривичном поступку. Наравно, његову доказну снагу цијени суд у складу са правилима која важе и за оцјену других доказа.

Кључне ријечи: свједок, препознавање лица, препознавање предмета.

¹ Аутор за кореспонденцију: мр Свјетлана Драговић, наставник за право и етику у Управи за полицијску обуку у Бањој Луци. Имејл: svjetlanadragovic@gmail.com.

ПОЈАМ ПРЕПОЗНАВАЊА

„Често пута није довољно да сведок само изјави све што зна о предмету, за који се пита, већ је потребно и да позна или агносцира лица и ствари које му се поднесу. Агносција се обично врши после сведочења и то у циљу, да се види, да ли је лице или ствар одиста баш она на коју се односио исказ сведока” (Марковић, 1930: 393). „Препознавање је сложен психички процес и, у ствари, представља емотивну појаву која почива на утиску присном, већ познатом” (Алексић, 1996: 223). Суштина препознавања јесте посматрање лица и предмета, како би се утврдила истовјетност са раније виђеним лицима или предметима или да би се провјерио дати исказ. Објект препознавања могу бити лица и предмети.²

Када је у питању препознавање лица, углавном се ради о препознавању учинилаца кривичних дјела и ово препознавање представља најсложенији вид препознавања. Препознавање лица је најбоље вршити у условима који су слични онима какви су били у стварности. Такође, приликом препознавања се препоручује коришћење транспарентних огледала. „Сведок се налази иза те посебне врсте стакла, тако да он може да види особе које му се предочавају, док оне не могу да виде њега” (Алексић & Шкулић, 2010: 214). Такође, криминалистика препоручује и одређена правила која се односе на лица која се предочавају свједоку. У суштини, та лица треба да буду што је могуће више слична осумњиченом лицу, по старости, висини, тежини, изгледу лица, боји и дужини косе и то тако да „њихова висина не би требало да се разликује за више од 5 cm, тежина за више од 10 kg, а животна доб за више од 5–8 година“ (Алексић & Шкулић, 2010: 214). Свједоку не би требало предочавати мање од пет ни више од осам лица. Приликом препознавања, осумњичени се међу тим лицима не смије ни по чему издвајати. Уколико дође до препознавања, у записник о препознавању се обавезно треба унијети на основу чега је извршено препознавање.

Што се тиче предмета као објекта препознавања, углавном су у питању украдени, нађени, одбачени, изгубљени или привремено одузети предмети који имају везу са извршеним кривичним дјелом. „Препознавање предмета који могу послужити као доказ (*corpus delicti*) или који служе за утврђивање неких чињеница у кривичном поступку, јесте по правилу поузданије од препознавања лица, јер се најчешће врши при расвјетљавању имовинских деликата, а субјект идентификације је оштећени, лице које најбоље познаје властиту ствар и њене индивидуалне, понекад и скривене карактеристике” (Јокић, 2016: 97). Препознати предмет значи на несумњив начин утврдити обиљежја по којима се тај предмет разликује од других предмета исте врсте. Препознавање предмета, такође, подразумејева прво што детаљнији опис па онда предочавање истоврсних предмета ради препознавања. Иако актуелна литература и студије то не потврђују, раније се сматрало да су жене „норо-

² Криминалистика као објект препознавања, поред лица и предмета, наводи и препознавање лешева и мјеста извршења кривичног дјела.

чито добри сведоци за препознавање ствари. Број погрешних идентификација ствари мањи је у односу на проценат погрешних препознавања личности, али се зато из разних мотива (нарочито користољубља) често врши неистинито (лажно) препознавање ствари” (Vodinelić, 1970: 142).

Препознавање се врши не само из разлога утврђивања истовјетности са раније виђеним, него да се препознавање врши и у циљу провјере датог исказа. За провјеру истинитости и вјеродостојности раније датог исказа, поред препознавања често се врше и реконструкције догађаја, суочење, претресање. Све ове радње се предузимају када „постоји сумња да сведок није приликом саслушања рекао праву и пуну истину, а постоји вероватноћа да му је она позната” (Алексић, 1996: 241).³

Процесни закони у БиХ познају препознавање које врше свједоци у кривичном поступку. Тако, на примјер, Закон о кривичном поступку Републике Српске, у дијелу којим је регулисано саслушање свједока, предвиђа могућност препознавања „ако је потребно да се утврди познаје ли свједок лице или предмет”.⁴ Наведени закон не прописује детаљна правила за извођење ове радње. Једино правило које је њим прописано јесте то да ће се од свједока тражити прво да опише или да наведе знакове по којима се лица, односно, предмети разликују, па ће му се тек послје показати ради препознавања и то са другим њему непознатим лицима, односно, ако је могуће, са предметима исте врсте. Закон предвиђа и могућност препознавања лица на основу фотографија, уколико се препознавање не може извршити непосредно.

Из овог произлази да се препознавање, у суштини, састоји из двије фазе, претходне и главне. Претходна фаза (фаза узимања описа) јесте фаза у којој лице које врши препознавање, описује објекат препознавања, наводи што конкретнија идентификацијска обиљежја по којима се лице, односно, предмет, могу препознати. Након претходне фазе слиједи главна фаза (фаза предочавања ради препознавања) у којој се од свједока тражи да препозна лице, односно, предмет. „Руководилац препознавања треба да буде стручан и обучен, да посједује одређена знања из психологије и криминалистике, да се понаша уздржано, објективно у цијелом току препознавања и мора бити свјестан да је свједок идентификације константно подложен сугестивном утицају, како вербалном, тако и невербалном” (Jokić, 2016: 151). Препознавање се врши на начин да се свједоку покаже више лица, односно, предмета исте врсте и он треба да покаже лице, односно, предмет који је препознао (Симовић, 2005: 239–240). Уколико препознавање није могуће извршити на овај начин, непосредним предочавањем лица, онда се препознавање може

3 Најбољи начин за провјеру истинитости препознавања јесте реконструкција догађаја, када се препознавање врши на мјесту извршења кривичног дјела и у, колико год је могуће, сличним условима који су постојали у вријеме извршења дјела. Реконструкцијом се „најбоље утврђују психолошка својства сведока; способност да тачно запажа, правилно одреди димензије, боје и време, снагу памћења, начин реаговања на догађаје, врсту и степен сугестибилности. Реконструкцијом се проналази сакривени закључак у исказу” (Vodinelić, 1970: 140).

4 Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 53/2012, 91/2017, 66/2018 и 15/2021), чл. 150, став 3.

извршити и на основу фотографија.⁵ Препознавање на основу фотографија се врши изузетно јер је „слика само нужно помоћно средство за проналажење и препознавање кривца. Човек се временом мења. На слици нису ухваћена сва обележја личности, нарочито мимика” (Vodinelić, 1970: 63). Поред тога, свједок који је, на примјер, осумњиченог видио у реалној животној ситуацији, у покрету, теже ће извршити препознавање ако испред себе има само фотографију. Такође, квалитет фотографије може бити различит, зависно од услова под којима је фотографија настала. Наравно, иако препознавање на основу фотографија има недостатака, јасно је да се на основу фотографија може успјешно извршити препознавање и треба га примјењивати у ситуацијама када није могуће препознавање уживо.

Приликом описивања, свједок наводи поједина обиљежја онако како их је задржао у сјећању, док током предочавања ради препознавања износи свој садашњи доживљај и упоређује га са прошлим. Водинелић нпр. наводи да се препознавање састоји из три сегмента: „1) сведок је видео кривца и створио у себи сећање о његовом лику; 2) неко време после тога доживљаја сведоку се предочавају нека лица међу којима се налази кривац или њему сличан човек, а то је неки доживљај; 3) за време тог доживљаја сведок упоређује живе ликове са ликом из сећања и изводи закључак о њиховом идентитету односно разлици“ (Vodinelić, 1970: 137).

ФАЗЕ ПРЕПОЗНАВАЊА

Фаза описивања и фаза предочавања ради препознавања су уско повезане, тачније једна на другу се надовезују. Након описа слиједи предочавање ради препознавања, али „способност описивања не мора бити везана са способношћу за препознавање... Неспособност описивања обележја не искључује могућност тачног препознавања исто тако као што правилан опис не гарантује тачност препознавања” (Водинелић, 1985: 582). „Постоје разне врсте сведока. Неки одлично и тачно описују, а лоше и погрешно препознавају. И, обратно, неспособност описивања не мора бити везана са неспособношћу за препознавање. То су две одвојене способности. Сматра се да је јача способност препознавања него описивања” (Vodinelić, 1970: 137). Велики је број фактора који утичу како на способност описивања тако и на способност

5 Када је у питању препознавање предмета на основу фотографија, Законом о кривичном поступку Републике Српске није предвиђен овај вид препознавања. Међутим, нема разлога да се не изводи посредно препознавање предмета, посебно у ситуацијама када је потребно да се препознаје предмет који нпр. више не постоји или је у великој мјери измијењен или је из неког разлога тешко организовати непосредно препознавање. Тако је нпр. Закоником о кривичном поступку Републике Србије прописано да се препознавање и лица и предмета може вршити на основу фотографија, уколико лице или предмет који треба да се препознају, нису доступни (Закон о кривичном поступку Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС, чл. 90, став 3).

препознавања предоченог. Прије препознавања потребно је утврдити ове способности, водећи рачуна о индивидуалним разликама свједока.

Када је у питању способност свједока за описивање, увијек треба имати у виду значајне индивидуалне разлике свједока. Психологија, са аспекта типа посматрача, разликује синтетички и аналитички тип свједока. Синтетички тип свједока „прима у првом реду општи утисак објекта посматрања, губећи бројне детаље, којима не придаје важност (пажњу). У свом исказу, такав сведок не излаже претежно тај општи утисак и није способан да подробно и тачно износи многе детаље који управо чине суштину личног описа... Насупрот њему, аналитички тип, пре свега, запажа детаље док запоставља општи лик објекта посматрања... Сретна је околност за утврђивање објективне истине када сведок препознавања припада аналитичко-синтетичком типу” (Водинелић, 1985: 581–582). Препознавање је успјешно само ако је свједок уочио и запамтио „не само групна него управо и потребан скуп (комплекс) индивидуалних обележја... Групна припадност значи сличност и ништа друго. Само индивидуална обележја омогућавају разликовање између предочених сличних објеката” (Водинелић, 1985: 577).

С обзиром на то да криминалну ситуацију најчешће карактерише велики број подражаја, присуство јаких емоција, велики је број чинилаца који утичу на то шта ће свједок опазити и запамтити. Тако криминалистичка психологија разликује двије врсте чинилаца који утичу на опажање догађаја: чиниоце који се односе на догађај и чиниоце који се односе на особу која опажа. Чиниоци који се односе на догађај су: раздаљина, дужина посматрања, насилност догађаја, присуство оружја, освјетљење и уочљивост извршиоца. Док су чиниоци који се односе на свједока: присуство алкохола/дрога, стрес, селективна пажња, предрасуде и пристрасност (Баић, 2018: 88–89). Наравно, не треба заборавити ни факторе као што су претходно знање и искуство свједока, мотивација, потребе, жеље и очекивања. Сви ови фактори имају утицаја на опажање свједока. Осим тога, „постоје разлике у обиму садржаја који су појединци у стању да задрже...” (Рот, 1990: 80–90). Такође, као што не памте исте чињенице, свједоци и не заборављају исте чињенице. „Шта ће свједоци запамтити, односно, заборавити зависи од њихових индивидуалних својстава. Када је неки догађај посматрало више сведока, могли су они да упамте разне моменте тог догађаја. Ако сваки од њих да исказ о ономе моменту који је он запазио и запамтио, добиће се потпуна слика тог догађаја” (Vodinelić, 1970: 129).

Након што свједок опише објекат препознавања, слиједи фаза предочавања ради препознавања (главна фаза). Свједоку ће се предочити „спорни” објекат заједно са другим сличним, њему непознатим објектима. Свједок ће се поучити да пажљиво погледа и да се изјасни да ли међу предоченим препознаје објекат који је опазео у критично вријеме, односно чији је опис претходно дао. „... од више непознатих лица или предмета исте врсте, он треба да покаже лице или предмет које би требало да препозна” (Simović & Simović, 2019: 353). Објекти препознавања треба да буду слични и предоча-

вају се истовремено. Свједоку се објекти могу предочити уживо,⁶ што је много поузданије, а могу му се предочити и фотографије објекта.⁷

Када је у питању способност свједока за препознавање, као и код описивања, треба имати у виду индивидуалне разлике свједока. Пол, узраст, способности, особине личности, квалитет описа, досљедност у исказу у случају поновног саслушања, степен сигурности свједока у вјеродостојност свог исказа, изглед објекта који се препознаје, промјена личног описа или гардеробе објекта препознавања у случајевима препознавања лица, неки су од чинилаца који могу утицати на препознавање. Такође, мора се узети у обзир и вријеме протекло од извршења кривичног дјела до момента препознавања, контекст у коме се врши препознавање, информације о догађају након догађаја (Баић, 2018: 95–101).

Препознавање може бити успјешно само ако је свједок уочио и запамтио одређена индивидуална обиљежја. Утврђивање идентитета или разлике је могуће само на основу скупа индивидуалних обиљежја. „Подударане само групних обиљежја омогућује једино утврђивање групне припадности, а то нипошто није исто што и идентитет. Групна припадност значи сличност и ништа друго” (Водинелић, 1985: 577). Само на основу индивидуалних обиљежја се може утврдити идентитет или разлика између сличних објеката.

Важно је поменути да се у неким ситуацијама врши и поновно предочавање ради препознавања. Иако се аутори слажу да поновно предочавање није пожељно,⁸ у појединим ситуацијама је неизбјежно (на примјер, у случају када се направила грешка приликом првог предочавања, ако је дошло до значајних промјена у изгледу осумњиченог, ако је прво препознавање извршено само на основу фотографије, ако се појаве неке нове околности и докази који се могу провјерити само поновним препознавањем и друго) (Водинелић, 1985: 579–581).

6 Када је у питању предочавање лица уживо, разликују се двије врсте предочавања, истовремено и узастопно. Код истовременог предочавања, свједоку се сва лица истовремено предоче. Важно је да предочена лица имају иста групна обиљежја као и осумњичени (приближно иста висина, боја и дужина косе, слична одјећа и обућа и друго) и да од раније нису позната осумњиченом. Код узастопног уживог предочавања, свједоку се, као и код истовременог предочавања, предочава више лица, али не истовремено, него појединачно, један по један. Међу предоченим лицима мора бити и осумњичени. За узастопно предочавање важе иста правила као и за истовремено, с тим да се свједоку треба рећи да ће му лица бити појединачно предочена и да ће се међу њима можда налазити и описани извршилац.

7 Различита су мишљења криминалиста о поузданости препознавања на основу фотографија, од тога да овакво препознавање може бити само помоћног карактера (нпр. Водинелић фотографију одређује само као корисно помоћно средство за проналажење и препознавање, Водинелић 1970: 63), па до мишљења да се на основу фотографија може успјешно и поуздано вршити препознавање (нпр. Јокић наводи да се на основу фотографија може успјешно извршити препознавање, али да се оно може извршити само у случајевима када није могуће лично препознавање (Јокић, 2016: 89).

8 Поједини аутори наводе да су поновљена предочавања ради препознавања врло опасна, јер „постоји могућност да сведок у предоченом стварно препозна оно лице које му је раније предочавано, али га замењује са кривцем” (Водинелић, 1970: 141).

Потребно је обје фазе препознавања унијети у записник. У записник је, поред основних података који се односе на мјесто и вријеме препознавања, субјект и објект препознавања, потребно унијети вјеран опис објекта препознавања, постављена питања и одговоре субјекта препознавања. Записник се може користити као доказ у кривичном поступку, а његову доказну вриједност, односно, доказну вриједност радње препознавања цијени суд на основу свог слободног судијског увјерења, које суд ствара „не на основу сведоковог суда него на темељу чињеница које он наводи и које је ставио у основу свог суда о идентитету одн. Различитости” (Водинелић, 1985: 586).

ЗАКЉУЧАК

Препознавање лица и предмета је могућа, али не и нужна радња у оквиру саслушања свједока. Одређује се у случају потребе да се провјери дати исказ свједока или у случају потребе да свједок потврди истовјетност предоченог лица или предмета са раније виђеним. Без обзира из ког разлога се одређује препознавање, оно увијек има двије фазе, фазу описа и фазу предочавања ради препознавања. Обје наведене фазе подразумевају низ активности које је неопходно предузети, као што су добијање што детаљнијег описа лица, односно предмета; утврђивање способности перцепције свједока; утврђивање услова у којима су лице, односно, предмет, опажени; правилан одабир лица, односно, предмета који ће бити предочени; обезбјеђење услова (амбијента) предочавања; обезбјеђење фотографија у случају посредног препознавања; уколико је дошло до препознавања, детаљно утврђивање на основу којих карактеристика је оно извршено и др. Свака ова активност је, сама по себи, врло осјетљива и врло значајна. „Пропуст” у било којој фази препознавања може да резултира погрешним препознавањем.

Као што се види, резултат препознавања, зависи од више фактора. Наравно, на првом мјесту је субјекат препознавања, односно, свједок и његове способности да уочи, запамти, репродукује и препозна. Генерално, када се говори о свједоку као доказном средству у кривичном поступку, његова несигурност јесте управо у субјективним особинама сваког појединог свједока. Осим фактора који се везују за личност свједока, присутни су и бројни фактори који се односе на објекат препознавања, начин препознавања, као и сам догађај.

Како ће суд вредновати препознавање, не зависи од свједоковог „суда”. Опрезан свједок врло често неће бити категоричан ни у случају тачног препознавања, док ће лакомислен свједок бити категоричан и када није сигуран у свој исказ. Зато су у појединим ситуацијама пожељна судско-психолошка вјештачења свједока. Препознавање је много више од тврдње свједока да међу предоченим препознаје раније виђен објекат. Да би се користило као доказ, препознавање мора бити правилно испланирано, тактички исправно реализовано и на крају критички анализирано и провјерено. Резултат препознавања суд цијени као и остале доказе, прво појединачно, затим заједно са

свим осталим доказима, у складу са начелом слободне оцјене доказа које почива на начелима истине и слободног судијског увјерења.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Л. Ж. (1996). Одабрана дела. Београд: Глосаријум.
- Алексић, Ж. & Шкулић, М. (2020). Криминалистика. Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет.
- Баић, В. (2018). Криминалистичка психологија. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Vodinelić, V. (1970). *Kriminalistika*. Split: Izdavačko preduzeće Prosveta; Redakcija Zbirke propisa.
- Водинелић, В. (1985). Криминалистика – откривање и доказување. Скопје: Факултет за безбедност и општествена самозаштита.
- Jokić, D. (2016). *Prepoznavanje lica i predmeta*. Banja Luka: Internacionalna asocijacija kriminalista.
- Марковић, Б. (1930). Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије. Београд: Народна штампарија.
- Рот, Н. (1990). Општа психологија. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Симовић Н. М. (2005). Кривично процесно право, увод и општи дио; Бихаћ: Правни факултет Универзитета у Бихаћу.
- Simović, N. M. & Simović, M. V. (2019). *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio* (peto izdanje); Бихаћ: Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću.

Рад примљен: 15. 4. 2024.

Рад одобрен: 2. 9. 2024.